

Tarjáni Attila Imre alezredes:

A 21. SZÁZAD DILEMMÁJA: A HUMANIZMUS BUKÁSA VAGY AZ ERŐSZAK KORA?

ÖSSZEFOGLALÓ: A Szovjetunió felbomlása és ezáltal a bipoláris világrend átalakulása után az emberek többségében kialakult az a tévhit, hogy a világ egy jobb és élhetőbb helyé vált. Amikor Oroszország megindította a különleges katonai műveletét Ukrajnában, akkor világossá vált, hogy valószínűleg tévedtek. A tévedés oka azonban nem csupán maga a konfliktus. Már korábban kialakult olyan feszültség minden szegmensben, amely következményekkel járt, így a status quót már nem lehetett fenntartani. A társadalom, a hiedelmek, az értékek, a nemzetközi szervezetek szerepe és jelentősége az utóbbi időben számos kihívással szembesült. Ahhoz, hogy megértsük ezek összefüggését, átfogó megközelítés alapján kell vizsgálnunk azokat.

KULCSSZAVAK: demokrácia, gazdaság, globalizáció, klímaváltozás, társadalom, ideológia, orosz–ukrán háború

A SZERZŐRŐL:

Tarjáni Attila Imre alezredes, vezető referens (MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred) (ORCID: 0009-0000-1496-0887; MTMT: 10087622)

BEVEZETÉS

A 21. századra a Varsói Szerződés felbomlása és a Szovjetunió szétesése után a bipoláris világrend megszűnése, ezáltal a hidegháború vége okozta azt az idealista felfogást, hogy „kitört a világbéke”, amelyben a világ globális gazdasági berendezkedése és a nemzetközi szervezetek léte képes lesz egyféle fékként és ellensúlyként működni a háborúk elrettenésére. Ha pedig mégis megkezdődne egy konfliktus, amelyben a nyugati világ valamely országa érintett, akkor a nemzetközi jogszabályok nyújtanak egyfajta garanciát arra, hogy az humánusabban, a nemzetközi egyezmények betartásával zajlik majd le. Ez az ideológiai gondolatmenet alkotta az emberiségnek azt az eszményét, hogy ez az évszázad a modern humanizmus kora, ami *Corliss Lamont* megfogalmazása szerint olyan naturalista filozófia, amely elutasít mindenféle természetfeletti dologba vetett hitet, és elsősorban az észre, a tudományra, a demokráciára és az emberi együttérzésre alapoz.¹

Miután Oroszország 2022. február 24-én megindította a „különleges katonai műveletét”² Ukrajnában, gyakorlatilag egyfajta visszajelzésként éltük meg, hogy az eddigi meglátásaink tévesnek bizonyultak. Joggal merül fel a kérdés, hogy a 21. században hogyan robbanhatott ki és alakulhatott ennyire véresen egy konfliktus, amely egy év után sem ért véget.

¹ Frederick Edwards: Mi a humanizmus? Ateizmus honlap. <http://www.szabadgondolkodo.hu/ateizmushonlap/edwordsh.html> (Letöltés időpontja: 2023. 01. 15.)

² Molnár Szabina – Bereznyai István: Putyin elrendelte a katonai műveletet Ukrajna területén. Index.hu, 2022. 02. 24. <https://index.hu/kulfold/2022/02/24/putyin-katonai-muvelet-ukrajna-orosz-donbasz-donyec-luhanszk-haboru/> (Letöltés időpontja: 2023. 02. 25.)

Az összeütközés elemzéseként nem elég a kiváltó okokra fókuszálni, hanem szükséges egyfajta átfogó módon vizsgáldni, amelyben a modern kor olyan jellegű feszültségének kicsúcsosodásával számolhatunk, amelynek van társadalmi, globális gazdasági és nemzetközi jogi aspektusa is.

A modern világ – amely minden vonatkozásban arra törekedett, hogy elejét vegye a konfliktusoknak és biztosítsa az általános jólétet – gyakorlatilag egy olyan feszültséget teremtett gazdaságilag, politikailag és társadalmilag, amely a jelek szerint elérte a változáspontot. Az orosz–ukrán háború ugyan részben a birodalomépítő habitus miatt robbant ki, annak globális hatása azonban már jelzi, hogy az eddigi modern humanizmus alapelvei megkérdőjelezhetővé váltak.

Az orosz–ukrán háború számos tekintetben megosztja a globális politikát és ezáltal a világ közvéleményét is. A „nyugati világ” gyakorlatilag majdnem egységes álláspontja, hogy az orosz agresszió elítélendő és a „területszerző háború” kiújulása nem tolerálható, azt globális szinten meg kell fékezni. Globális stratégiai szempontból azonban azt kijelenteni, hogy mi az orosz–ukrán háború igazi célja, illetve mi az a magasabb stratégiai cél, amelyet a konfliktus hivatott elérni, arra leginkább egy kínai politikus 1970-es években elhangzott szavai adják meg a választ. Amikor megkérdezték tőle, hogy milyen hatásokkal járt az 1789-es francia forradalom, azt válaszolta: „*Túl korai lenne megmondani.*”³

Viszont a háború megindulása óta megállapítható, hogy a globális megítélésben egy ország lehetséges politikai, gazdasági, információs és katonai agressziói közül az utóbbi a legelítélhetőbb, annak ellenére, hogy a többi is képes ugyanannyi szenvedést – igaz, kevesebb tényleges emberáldozattal – hozni. Természetesen a modern humanizmus és az ember alapvető erkölcsi-morális iránytűje alapján az emberáldozat a legkevésbé elfogadható, de eddig egyik agresszió sem indukált ennyi szankciót, politikai egységet vagy elszigetelődést, illetve nem hajtottak végre olyan léptékű nemzetközi támogatásokat, mint ennél a háborúnál. Pedig példának okáért Észak-Korea „fáradtság menetelése” becslések szerint eddig több százezer ember éhhalálát okozta,⁴ mégsem lépett fel a világ olyan akarattal, mint Ukrajna esetében.

A katonai agresszió elítélése egyfajta társadalmi paradigma is, mivel a háborút pontosan az emberiség természetéből adódóan nem lehet szigorúan csak területszerzési követelés-ként vagy szükségtelen nyers erőszakként értelmezni. A háború egyik paradoxonja, hogy az egyfelől az adott csoportok közötti fegyveres konfliktus, ugyanakkor a szemben álló felek kapcsolatba lépésének egyik módja is. A háború éppen ezért egyben a konfliktusban részt vevő felek között létrejövő társadalmi kapcsolatnak is tekinthető.⁵

Klasszikus értelemben a háború és a politika elválaszthatatlan párhuzamának, mindkettő befolyást gyakorol az emberek akaratára, és mindkettő ugyanazt a célt követi: emberek rábírást egy bizonyos viselkedésre. Az előbbi erőszakkal, a másik a meggyőzés pusztá erejével dolgozik.⁶ A klasszikus értelmezéshez képest azonban, ami változásként fogható fel, az az ideológia újbóli megjelenése, amelynek ütközése vezethet a meggyőzés lehetőségétől a véres erőszak irányába. Ezáltal a szemben álló felek paradoxonként értelmezett kapcsolatba lépése tulajdonképpen ideológiai összeütközés, amelyben az alkalmazott erőszak már nem feltétlen a meggyőzést, hanem inkább az ideológia győzelmi törekvését jelenti.

³ Rutger Bregman: *Emberiség – Mégis jobbakk lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2021, 105.

⁴ Kéfer Ádám: *Tömeges éhhalál fenyegeti Észak-Koreát*. Index.hu, 2023. 03. 04. <https://index.hu/kulfold/2023/03/04/eszak-korea-chezes-fegyverkes-kim-dzsongun-del-korea/> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 01.)

⁵ John Baylis et al.: *Világpolitika és globalizáció*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2021, 334.

⁶ Yvonne Hofstetter: *Láthatatlan háború*. Corvina Kiadó, Budapest, 2020, 23.

A korábbi ideológiákhoz képest az eltérés a 21. században az, hogy már nem a kapitalizmus áll szemben a kommunizmussal (vagy legalábbis nem direkt kontextusában), hanem a modern társadalomnak az észre, a tudományra, a demokráciára és az emberi együttérzésre alapozott alapértékei köré felépített, média által befolyásolt és a közvéleményen alapuló közösség életében vagy bizonyos irányú tevékenységében érvényesülő alapvető elvek által létrehozott liberális ideológia áll szemben a realizmussal.

Ebben a megváltozott környezetben a háború – akár egy vírus – mutációkat hoz létre a túlélése érdekében. Az utóbbi évtizedekben a háborúk már a digitális fejlődés nélkül is „újfajta háborúkká” változtak – ahogyan Herfried Münkler német politológus nevezi őket.⁷ Ez a mutálódás lehetővé teszi a nem sokkal a hadüzenet küszöbe alatti hadviselést, amelynek Clausewitz korával ellentétben többé nem az a célja, hogy egy pontosan meghatározott ellenfelet egy pontosan meghatározott időpontban egyértelműen legyőzzenek.⁸

A DEMOKRÁCIA KIHÍVÁSAI

A modern kor kihívásai, illetve a globalizáció gazdasági és ideológiai hatásai a világbéke helyett egyfajta állandó feszültséget teremtettek a globális biztonságban, amelyre az országoknak képeseknek kell lenniük válaszolni. Az elmúlt évtizedben a gazdasági válság, a klímaváltozás, a pandémia, illetve a migrációs kihívások direkt és indirekt hatásai folyamatos kihívások elé állították az országok vezetését.

Az alapp probléma forrása pont abból a feltételezésből indul ki, hogy a válságok, illetve a fenyegetések egyfajta önmagába visszatérő spirálfolyamatba torkollanak. Ennek megfelelően például, bármi is lesz a végkifejlete a jelenleg húzódó orosz agresszióknak, az direkt vagy indirekt hatással lesz a továbbiakban a fegyverkezési versenyre, a migrációra, a gazdasági kihívásokra, valamint a súlyos infrastrukturális problémákkal küszködő Ukrajnában akár fertőző betegségek elterjedése is teret tud nyerni. Ezek a potenciális lehetőségek szinergiában vagy akár egyenként is további kockázatot jelentenek a regionális fizikai biztonságra.

Ezeknek a kihívásoknak a kezelése már eddig is dilemma elé állította a demokráciákat, mivel általánosságban kijelenthető, hogy egy adott ország pontosan a demokratikus értékek korlátozásával volt képes legjobban megbirkózni a válságokkal. Amennyiben a válságok valóban egyfajta önmagába visszatérő spirálfolyamatot vetítenek előre, azaz minden válság elveti a következő lehetséges válság magját, akkor felmerül az alapvető kérdés, hogy hosszú távon valóban a demokrácia-e a legjobb ideológiai berendezkedés egy állam részére a fennmaradás vagy túlélés érdekében.

Francis Fukuyama írta le a könyvében, hogy az emberiség ideológiai fejlődésének a végpontja és a kormányzás végső formája lesz a liberális demokrácia, és mint ilyen, a történelem vége lehet. Bár vannak országok, amelyek képtelenek stabil liberális demokráciává fejlődni, másokat meg a visszaesés fenyeget – olyan primitívebb rezsimek újjáéledése, mint a teokrácia vagy katonai diktatúra –, de a liberális demokrácia eszményét nem lehet meghaladni.⁹

Fukuyama a liberális demokrácia győzelmét – Hegel nyomán – az eszmék dimenziójára korlátozta, amely a legjobb keretet biztosítja az egyéni és a nemzeti önmegvalósításhoz. A liberális demokrácia a 20. század végére legyőzte nagy riválisait, és ideológiaként egyfajta

⁷ Uo. 29.

⁸ Uo. 43.

⁹ Francis Fukuyama: A történelem vége és az utolsó ember. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992, 6.

hitvallássá vált.¹⁰ A demokrácia mint az államforma megnevezése azonban korántsem jelent garanciát arra, hogy azon értékek alapján zajlik a kormányzás, amelyeket maga a demokrácia ideológiája jelent.

A demokrácia ideológiáját nem osztó autokrata vezetők hamar felismerték, hogy a 21. században nem kívánatos ezen az ideológián kívül esni, ezért elkezdtek „meghekkelni” azt, ezáltal a demokrácia látszólagos köténye alatt gyakorolni tovább a hatalmat. Így kialakultak az „illiberális demokráciák”, vagyis a formálisan többpárti választásokat működtető, de a demokrácia „liberális” komponenseit, a polgári jogokat, a joguralmat, az állam semleges-ségét és a hatalomkorlátozást szűkítő vagy kiiktató rezsimek.¹¹ Ez a névleges demokrácia nem csupán a korábbi autokrata rezsimek álcája, hogy jobban kihasználják a nemzetközi jog és kapcsolatok hiányosságait, valamint megtartsák az abszolút kontrollt a lakosságon, hanem több esetben a már korábban stabilnak hitt demokráciák irányváltása is.¹²

Természetesen nem minden állam választja ezt a hibrid utat, hiszen a demokrácia alapvetően is visszaszorulóban van. *„A közelmúltban számos állam elfordult a demokráciától, példa erre Venezuela, Ukrajna, Oroszország és az arab tavasz bukása. Kína pedig továbbra is stabil alternatív gazdasági és politikai modellt kínál, ahol az uralkodó Kínai Kommunista Párt vezeti a gyors modernizáció folyamatát.”*¹³

Illetőleg hiábavalók a nemzetközi erőkifejtések az „amerikai ideológia fáklyája” alatt, a demokrácia tengerentúlra kiterjesztésével sem sikerült a liberális békezonát jelentősen bővíteni, sőt sok liberális állam komoly kihívásokkal szembesül, amikor a demokratikus kormányzás hazai támogatásáról van szó.¹⁴ A folyamatos önmagába visszatérő biztonsági spirál okozta körülmények, illetve a felgyorsult globális kihívások miatt az állami vezetők gyakran hoznak társadalmi egyeztetés nélküli stratégiai döntéseket, amelyek sokszor közelégetlenséget váltanak ki. Az állami vezetők természetesen általában gondosan figyelnek arra, hogy a társadalom morális elégedetlenségének küszöbét ne lépjk át, vagy olyan narratívát építenek a döntések köré, hogy elnyerjk a lakosság támogatását. Ha abból az irányelvből indulunk ki, miszerint az államoknak nincsenek érdekeik, mert érdekeik csak embereknek vannak, illetve a nemzeti érdek ott lehetett a gondolatokban, de a személyes politikai érdekek állnak a középpontban,¹⁵ akkor elmondható, hogy a demokrácia alapjain nyugvó vezetés önmagában hordozza azt a hajlamot, amely könnyen rávezet az illiberális demokrácia útjára.

A peloponnészoszi háború egyik legnagyobb bölcsessége sokáig alaptézisnek számított a globális politikában, miszerint egy állam cselekedeteit a dicsőség, a félelem és saját érdekei vezetik.¹⁶ A modern kor demokráciáiban azonban – és az illiberális demokráciáiban is – úgy tűnik, hogy ebből ugyan megmaradt a nemzeti érdek, de mellé a félelmet és a dicsőséget felváltotta egy olyan képlékeny ideológia, amit az adott társadalom aktuális – közösségi média által befolyásolt – hitvallása formál.

¹⁰ Filippov Gábor: A hibrid ellenforradalom kora. 24.hu, 2018. 07. 31. <https://24.hu/belfold/2018/07/31/filippov-gabor-a-hibrid-ellenforradalom-kora/2018> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 01.)

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Baylis et al.: i. m. 190.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Bruce Bueno De Mesquita – Alastair Smith: Diktátorok kézikönyve. Gabo Kiadó, Törökbálint, 2014, 26.

¹⁶ Bret Devereaux: Collections: A Trip Through Thucydides (Fear, Honor and Interest). Acoup.blog, 05. 12. 2019. <https://acoup.blog/2019/12/05/collections-a-trip-through-thucydides-fear-honor-and-interest/> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 03.)

A MEGÚJULT IDEOLÓGIÁK ÚJ ARANYKORA

A Fukuyama által megfogalmazott elismerésért való küzdelem napjainkra gyakorlatilag ideológiai hitvallássá fejlődött, amely alapján *értelemalapú* döntéshozatal helyett az *érzelemalapú* került Európa politikaformálási eljárásának középpontjába.

„A tapasztalat azt mutatja, hogy ha az emberek nem küzdhetnek egy igaz ügyért, mert az egy előző nemzedék idején már győzedelmeskedett, akkor az igaz ügy ellen fognak küzdeni.”¹⁷

Ezért a modern társadalom keresi azt az ügyet, amelynek az oldalán küzdhet. Ez lehet tisztán unalomból maga a békés jólétnek örvendő demokrácia elleni küzdelem, mivel nem tudják elképzelni, hogy olyan világban éljenek, amelyből hiányzik a küzdelem.¹⁸ Mivel a globális biztonságot veszélyeztető fenyegetések gyakorlatilag állandók, így a társadalom mindig tud magának találni egy „igaz” ügyet, amelyért küzdhet. Ennek megfelelően a modern nyugati felfogás alapján a béke az az érték, amit meg kell őrizni, hogy ezáltal lehetővé váljon a társadalmi haladás,¹⁹ annak ellenére, hogy a háború intézménye pontosan annak a változtatásnak a kikényszerítése, amelyben más lehetőség már kudarcot vallott.

Az állam, pontosabban a kormányzat által kontrollált hírcsatornák könnyen képesek olyan narratívát kialakítani, amelyek befolyásolják az emberek érzelemalapú döntéshozatalát, ezáltal befolyásolják az adott ország lakosságának globális politikai véleményét. Az emberi agy nem arra fejlődött ki, hogy képes legyen fénysebességen áramló digitális információk feldolgozására, ezáltal az álhírek megkülönböztetése a valóságtól szinte lehetetlen.²⁰ A modern korra jellemző az információéhség – ami abból is ered, hogy a közösségi médiafelületeket úgy alakították ki a mérnökök, hogy az függőséget okozzon²¹ –, és a társadalom a digitális világból próbálja kinyerni a híreket. Ezek a hírek azonban, még ha nem is álhírek, akkor sem semlegesek a véleményformáló kialakítástól.

Az érzelemalapú döntéshozatal jelentős hátrányokat hordoz az értelemalapú döntéshozatalhoz képest. Az értelemalapú döntéshozatal racionális, általában realista és hosszú távra gondolkozik, figyelembe véve a döntések lehetséges végkimenetelét. Ezzel szemben az érzelemalapú rövid távú, csak és kizárólag az alapvető emberi értékek vagy érzelmek megtestesülése, a hosszú távú következmények elemzése nélkül. Az érzelemalapú döntéshozatal ezáltal ugyanolyan korlátokkal rendelkezik, mint egy esetleges háborúban csak a győzelemre koncentrálni utólagos következmények elemzése nélkül, aminek eredményeként az erőlködés túlságosan kimerülhet, így nem képes a békéből profitálni.²² Pedig a háború célja optimális esetben mindig egy jobb béke elérése kell hogy legyen.²³

A közösségi média által befolyásolt világban az emberek még inkább arra töreksznek, hogy el tudják ismertetni értéküket, vagy azoknak a személyeknek, dolgoknak, elveknek az értékét, akiket vagy amelyeket becsülnék. Azt a hajlandóságot, hogy önünknek bizonyos értéket tulajdonítunk, és megköveteljük ennek az értéknek az elismerését, a mai köznyelv „önérvetnek” nevezné. Az önérzetességre való hajlam a lélek *thümosz*nak nevezett részéből

¹⁷ Fukuyama: i. m. 52.

¹⁸ Uo. 552–553.

¹⁹ Hofstetter: i. m. 25.

²⁰ P. W. Singer – Emerson T. Brooking: LikeWar: The weaponization of social media. Mariner Books, New York, 2019, 137.

²¹ Uo. 3.

²² B. H. Liddell Hart: Strategy. Praeger, 2nd Revised edition, 1967, 151.

²³ Uo.

származik.²⁴ Ez az önérték gyakorlatilag formálja és alakítja azokat a közösségi értékeket, amelyek aztán a nagyobb közvélemény kialakulása esetén egy újfajta ideológiává válnak.²⁵

Ezek az ideológiák egyfajta klasszikus értékrendi fogalom alapjaira épülnek ugyan, de alapvetően érzelmi alapon kiragadnak egy adott tulajdonságot vagy értéket, és azt helyezik előtérbe, még akár a saját biztonság vagy jólét rovására is. Ez az ideológia – vagy hitvallás – jelenti azt a modern jellegű öntudatot, amely az elismeréséért vívott élet-halál harcot képezheti napjainkban Fukuyama *thümosztézise* alapján.²⁶

A közösségi média által kialakított öntudat, azaz *thümosz* magában hordozza annak a veszélyét is, amit a pszichológiában csoportos ignoranciának is neveznek. Ennek alapján ugyan lehet, hogy sokan nem tudják követni, azaz értelmezni az aktuálisan trendnek számító öntudatirányt, ám mivel azt látják, hogy a társaik feszülten figyelnek, mindenki azt feltételezi, hogy biztos csak ő nem érti, viszont nem akar lemaradni a tömegtől.²⁷

Az érzelemalapú döntéshozatal, illetve az ember vágya az igaz küzdelem ügyéért egy további jelentős problémát is hordoz magában, mégpedig a globális problémák fókuszának elvesztését. Bár kiemelt biztonsági kockázatot jelent, illetve reális emberi értékek is sérülnek az orosz–ukrán konfliktusban, mégis kijelenthető, hogy a klímaváltozás hatásai sokkal jobban fenyegetik a biztonság objektív és szubjektív jellegét. Ennek ellenére az agresszió kezdete óta a klímaváltozás hatásainak csökkentésre irányuló érzelmek, félelmek és erőkiéjtések gyakorlatilag háttérbe szorultak.

GAZDASÁG, GLOBALIZÁCIÓ ÉS KLÍMAVÁLTOZÁS

Fukuyama tézisével ellentétben – miszerint az emberiség történelme a társadalomfejlődés útján írható le – a marxista gondolkodás a történelem materialista felfogása. A központi állítás ebben az esetben az, hogy a történelmi változás folyamatai végső soron a társadalom gazdasági fejlődését tükrözik, tehát a gazdasági fejlődés a történelem motorja. A termelőeszközök és a termelési viszonyok közötti feszültség alkotja az adott társadalom gazdasági alapját.²⁸

Ez alapján tulajdonképpen a globális gazdaság adott állapota befolyásolta a jelenlegi társadalmi berendezkedéseket országoként. Amilyen társadalmi berendezkedéssel legjobban tud profitálni a nemzeti érdekek – vagy a nemzet vezetője –, annak megfelelően alakul az állami berendezkedés. A kanti háromszög alapján a demokrácia a legnyitottabb a nemzetközi együttműködések felé, de ez korántsem jelenti azt, hogy ne tudna egy illiberális demokrácia vagy egy nem demokratikus jellegű ország hasznot húzni a globalizációból. A globalizáció azonban korántsem igazságos, és ha felborul az a szintű globális gazdasági egymásra utaltság, amely az eddigi kényes egyensúlyt valamennyire fenntartotta, akkor az megindíthatja a társadalmak történelmi változását is.

Magát a globalizációt hajlamosak vagyunk úgy elképzelni, mint egyfajta globális jóléti egyensúlyt, amelynek hatásaként az átlagember is élvezheti mindennapjaiban a globális luxusjavakat, illetve mint egyfajta hatékonyabb gazdasági eloszlást a világ országai között. A globalizációs folyamat veszteségeinek a száma azonban egyre nagyobb. Ez azért van, mert a globalizáció a liberális kapitalizmus látszólagos „sikerét” képviseli a gazdaságilag megosz-

²⁴ Fukuyama: i. m. 15.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 251.

²⁷ Bregman: i. m. 223.

²⁸ Baylis et al.: i. m. 198.

tott világban. A folyamat egyik következménye talán az, hogy a globalizáció lehetővé teszi a szegényebb államok, illetve a gazdagabb államok bizonyos szegmenseinek hatékonyabb kizsákmányolását, mindezt a „nyitottság” nevében. A globalizációval összekapcsolódó technológiák a világ leggazdagabb gazdaságainak kedveznek, és lehetővé teszik, hogy azok érdekei felülírják a helyi közösségek érdekeit.²⁹ Tehát a globalizáció nemcsak imperialista, hanem kizsákmányoló is, ahol a domináns termelési centrum kihasználja a kevésbé fejlett termelési perifériát.³⁰

A vilárendszer-elmélet teoretikusai szerint kizsákmányoló kapcsolat köti össze a világ-gazdaság három területét, amelyben a jólét a perifériáról a centrumba szivárog el. Ennek következményeképpen a területek egymáshoz viszonyított pozíciója még inkább bebetonozódik: a gazdagok még gazdagabbak, a szegények még szegényebbek lesznek.³¹ A kapitalizmus a monopolkapitalizmus kialakulásával új szintre lépett: a legfelsőbb, utolsó fokára. A monopolkapitalizmusban kétrétegű struktúra alakult ki a világgazdaságban, ahol a domináns termelési centrum kihasználja a kevésbé fejlett termelési perifériát.³²

Mivel a jólétet a termelési centrum képes élvezni a fogyasztói társadalmi életvitellel, ami miatt a legjelentősebb károsanyag-kibocsátás is onnan ered, emiatt nagymértékben nekik kellene a klímaváltozás ügyével is foglalkozniuk. A klímaváltozás az a globális szintű probléma, ahol a felelősség a folyamat kialakulásáért, illetve alakulásáért nem egységes, de a következmények közel azonos mértékben fogják érinteni a különböző országokat.³³

A fosszilis tüzelőanyagok égetésével a légkörbe került szén-dioxid több mint felét az emberiség az elmúlt három évtizedben bocsátotta ki,³⁴ és 2011-től kezdve milliós nagyságrendű szíriai bevándorlót szabadított Európára egy polgárháború, amely kirobbanásának okaiban a klímaváltozás és az aszály hatásai is szerepet játszottak. A klímaváltozás okozta további lehetséges katasztrófák tízszer ennyi menekültet tesznek majd földönfutóvá, illetve az ivóvíz és a termőföld hiánya miatt meghatározhatatlan nagyságú migráció indulhat meg Afrikából, Latin-Amerikából és a világ többi részéről is. Az eddigi elemzések alapján megközelítőleg 140 millióan fognak még elvándorolni, ami létszámában sokszor annyi, mint ahányan az eddigi válságot okozták Európában.³⁵

A klímaváltozás kézzelfogható hatásaként a Nagy-korallzátony fele már most elpusztult, metán szivárog a sarkvidéki permafrosztból, ami soha többé nem fog újra megfagyni, a gabonatermést pedig csupán négyfoknyi globális felmelegedés is akár 50%-kal visszavetheti.³⁶ A globális gabonaellátás problémáit a mezőgazdasági szektor már az orosz–ukrán háború hatásaként is érzékeli a műtrágya árának változásában, illetve az ukrán gabona Európában maradása által.

A műtrágya a modern növénytermesztés egyik meghatározó alapanyaga, ezáltal mind a világgazdasági elérhetősége, mind a világgazdasági ára jelentősen befolyásolja az európai országok mezőgazdaságait. A műtrágya előállításához nélkülözhetetlen a földgáz, amelynek áremelkedése egyértelműen magával húzta a nitrogénalapú műtrágya árát is. Oroszország 2021-ben

²⁹ Uo. 34.

³⁰ Uo. 200.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ David Wallace-Wells: *Lakhatatlan Föld – Élet a felmelegedés után*. Animus Könyvek, Budapest, 2020, 34.

³⁴ Uo. 12.

³⁵ Uo. 15.

³⁶ Uo. 216.

a világ első számú műtrágyaexportőre volt, a globális ellátás 30%-át Kínával közösen biztosította. A megugrott nemzetközi kereslet miatt Oroszország saját ellátása érdekében 2021-től exportkvótát vetett ki a nitrogénalapú műtrágyára, ezzel jelentősen megemelte az egyébként is magas árakat.³⁷

Ukrajna a világ negyedik legnagyobb gabonaexportőre, de a humanitárius folyosón keresztül Afrikának és Közel-Keletnek szánt búza jelentős része megrekedt Európában, ahol komoly kihívás elé állítja az agrárszektor. Az olcsó ukrán gabona kiszorítja a magas európai termelési költségek árán előállított búzát, emellett Ukrajna esetleges európai uniós csatlakozása a földalapú támogatások miatt hosszú távon gyakorlatilag tönkretenné az EU országainak agrárszektorait.³⁸

A statista.com honlap szerint a 2023. április 17-éig Ukrajnának nyújtott pénzügyi, humanitárius és katonai segélyek összesített értéke meghaladta a 138 milliárd eurót.³⁹ Ha összeadjuk azokat a költségeket, amelyeket eddig globálisan Ukrajna pénzügyi, illetve anyagi támogatására biztosítottak, valamint azokat a kiadásokat, amelyeket az európai országok jelenleg a hadiipari fejlesztésekre fordítanak, akkor megállapíthatjuk, hogy ezeket az erőforrásokat a klímaváltozás hatásainak csökkentésére és/vagy a válságos afrikai országok megsegítésére – így a migráció csökkentésére – fordítva a világ jelentős sikereket könyvelhetett volna el. Ha most rögtön lépéseket tennénk a szén-dioxid-kibocsátás ügyében, továbbá betartanánk a párizsi egyezményben tett, de még sehol meg nem valósított vállalásokat, akkor is valószínűleg 3,2 Celsius-fokos felmelegedéssel lehetne számolni, vagyis nagyjából háromszor akkora, amekkora az iparosodás kezdetétől végbement a bolygón.⁴⁰

A világgazdaság integrációja olyan fokú, hogy egyetlen állam sem képes elméletben elszigetelni a gazdaságát a globális piacoktól, az esetleges gazdasági instabilitása sokezer kilométerrel odébb is kihat a munkaerőpiacra, a termelésre, a megtakarításokra és a befektetésekre.⁴¹ Ez még jobban kiterjesztette Clausewitz egyik tézisét, miszerint a háború sohasem egy izolált cselekmény.⁴² A globalizációra eddig úgy tekintett a világ, hogy még a legerősebb kormány sem rendelkezik elegendő forrással ahhoz, hogy a gazdaságpolitikája kitarson az ellene irányuló spekulációnak vagy embargónak.⁴³ Emellett a nemzetközi szervezetek jellegük alapján képesek katonai szövetség révén elrettenteni más országokat a háborútól, vagy nemzetközi közösségként képesek olyan intézkedések elfogadására, amelyek katonailag vagy gazdaságilag kényszerítik az agresszort a háború elkerülésére vagy esetleges befejezésére.

Az orosz–ukrán háború esetében a bevezetett szankciók eddigi eredményei még nem voltak képesek Oroszországot tárgyalóasztalhoz kényszeríteni, a globalizáció azonban más területen már mutatja a hatását. A jelenlegi szankciók, nemzeti érdekek és globális politikai

³⁷ Oroszország rengeteget keresett a műtrágya exportján. Mandiner.hu, 2023. 03. 23. https://makronom.mandiner.hu/cikk/20230321_orszorszag_reneteket_keresett_a_mutranya_exportjan (Letöltés időpontja: 2023. 04. 03.)

³⁸ Faragó István: Így teszi tönkre a magyar mezőgazdaságot az olcsó ukrán gabona. Index.hu, 2023. 02. 18. <https://index.hu/belfold/2023/02/18/mezogazdasag-ukrajna-elelmiszerbiztonsag/> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 03.)

³⁹ Total bilateral aid commitments to Ukraine between January 24, 2022 and January 15, 2023, by type and country or organization. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine/statista.com> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 03.)

⁴⁰ Wallace-Wells: i. m. 19.

⁴¹ Baylis et al.: i. m. 38–39.

⁴² Carl von Clausewitz: A háborúról. Szabó Júlia fordításában. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 43.

⁴³ Baylis et al.: i. m. 39.

játszmák eredményeként a hadiipari ellátási láncok elveszítették a pontos tervezési és programozási képességüket.

Emellett a jelentős hadi készleteket eladományozó országok védelmi képessége jelentősen lecsökkent, ami kihát a kollektív NATO-képességekre is. A modern kor befagyott konfliktusainak a „rendezését” egyrészt valóban a globalizmus hatása rettentette el, másrészt a katonai szövetségeknek a nemzetközi jogrend elveinek megfelelő lehetséges reakciói. Azáltal azonban, hogy a hadianyagok átadásának jelentős képességkiesés lett a következménye, így ez lehetőséget jelenthet bizonyos országoknak a befagyott konfliktus rendezésére.

A NEMZETKÖZI JOG ÉRTELMEZÉSE

A kanti háromszöggént elterjedt elv alapján a gazdasági interdependencia, a demokrácia jellege és a nemzetközi szervezetek léte békésebb hatást gerjeszt. Eszerint a nemzetközi béke stabilabb, a nemzetek igyekeznek saját gazdasági helyzetükhöz és földrajzi vagy regionális stabilitásnak megfelelően a legoptimálisabb koncepcióra törekedni.⁴⁴ A demokráciák azonban nagyon is hajlamosak a háborúzásra, erre kiváló példa az Amerikai Egyesült Államok „globális harca a terror ellen”. Igaz ugyan, hogy demokráciák közötti háborúk nem fordultak elő a történelem során, viszont nagy múltra tekintenek vissza az illiberális államok elleni háborúk. Ráadásul a demokráciák rutinszerűen alkalmaznak titkos műveleteket más liberális rendszerek ellen.⁴⁵ Ezek a háborúk vagy titkos műveletek azonban igyekeztek a nemzetközi jog alapján tevékenykedni, vagy legalábbis azt a megfelelő mértékben tiszteletben tartani. Az orosz–ukrán háborúban viszont úgy tűnik, a nemzetközi jog kihívásokkal szembesül annak betartásában és érvényesítésében.

A modern nemzetközi jog rendszere olyan szokásjogi normákon alapszik, amelyek a szuverén államok jogi egyenlőségét, az önrendelkezéshez való jogot és a belügyekbe való beavatkozás tilalmát vallja. Az önrendelkezés és a belügyekbe való be nem avatkozás pont azok a jogi normák, amelyeket az illiberális demokráciák és nem nyugati államok legjobban pártolnak, hiszen ezzel képesek kezükben tartani a hatalmat.⁴⁶

A nemzetközi jog azonban nem valódi jog, és ennek megfelelően nem lehet ugyanaz a szabályozó hatása. A valódi jogot központi hatóság alkotja – amely a legtöbb esetben egy állam –, és az erőszak legitim alkalmazásának jogával felruházott, központositott hivatalok hajtják végre. A nemzetközi jog egyik ilyen tulajdonsággal sem rendelkezik: a szuverén államok tárgyalásainak eredményeként jön létre, és végrehajtási mechanizmusai vagy gyengék vagy teljesen hiányoznak.⁴⁷

Emellett a nemzetközi jog megítélése is érzelemalapú döntéshozatal, illetve az új keletű ideológiák befolyása alá esik. A nemzetközi jog lényege, hogy egységes értelmezést kap a szuverén országok elfogadása után, amely minden országra egységesen igaz. Tehát a keret-körülmények nem befolyásolják a jogsértés tényét, illetőleg nem lehet úgy értelmezni, hogy bizonyos nemzetközi jogszabályok érvényesek és bizonyosak pedig nem. Az orosz–ukrán háborúban tényleges bizonyíték rendelkezésre állása nélkül is feltételezhető, hogy mindkét

⁴⁴ Bruce M. Russett – John R. Oneal: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. W. W. Norton, New York, 2001.

⁴⁵ Baylis et al.: i. m. 190.

⁴⁶ Uo. 467.

⁴⁷ Uo. 481.

fél követett el háborús bűncselekményeket a konfliktus kirobbanása óta,⁴⁸ viszont a médiában megjelenő hírek és vélemények mégsem kezelik egyenragúnak a felek jogsértéseit.

A világ szintén előítélettel kezeli azt a nemzetközi jogszabályt, amely alapján nem lehet az Oroszországtól vásárolt haditechnikai eszközöket egy harmadik fél – jelen esetben Ukrajna – részére Oroszország engedélye nélkül átadni. A jogsértés érzelmi, avagy ideológiaalapú megszegését ugyanazon jelleg támogatja, mint a háborús bűncselekmények megítélését.

Mivel a nemzetközi jog elméleti toposz, nem valódi jog, a végrehajtási mechanizmusának gyengeségeit a világ megosztottsága pedig a felszínre hozta, mégsem lehet kijelenteni, hogy ez egyértelműen csak az orosz–ukrán háború következménye. Például Kína már korábban felismerte azokat a stratégia előnyöket, amelyekkel megvalósíthatja politikai céljait a jogi jellegű hadviselésben, amelynek keretében az egyezmények és a nemzetközi jog manipulálása és kiskapuk – nem egyértelmű megfogalmazások – kihasználásával érvényesíti a stratégiai szándékait.⁴⁹

Összességében megállapítható, „*hogy a nemzetközi jog csak azért létezik, mert a hatalommal rendelkezők érdekét szolgálja*”.⁵⁰ Amennyiben a nemzetközi jog nem teljesen képes az elvárt rendszert működtetni, úgy a peloponnészoszi háború másik legnagyobb bölcsesége – „*az erős azt tesz, amit akar, a gyenge pedig azt szenved el, amit kell*”⁵¹ – úgy tűnik, örök életű maradt.

A NEMZETKÖZI SZERVEZETEK MODERN PRÓBÁJA

A demokratikus békeépítés az imperializmus egyfajta új formája, amellyel a világ a kanti háromszög pilléreinek erősítésével kívánja a lehetséges jövőbeli konfliktusok számát csökkenteni. A háború vagy válság sújtotta országok megsegítésére a fejlettebb országok globális intézmények útján (mint például az ENSZ Biztonsági Tanács) lehetőséget nyernek arra, hogy kiterjesszék érdekeiket a világ olyan, geostratégiai szempontból fontos részeire, mint Észak-Afrika, Nyugat-Ázsia és a Közel-Kelet.⁵²

Az ENSZ alapfeladataiban a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért, az emberi jogok védelméért, humanitárius segélyek nyújtásáért, a nemzetközi jog betartásáért és a klímaváltozás kezeléséért felel. A nemzetek ilyen jellegű szövetsége az az elsődleges globális fórum, amely arra hivatott, hogy az emberiség alapvető jogait legjobban lehessen érvényesíteni, és meg lehessen vitatni azokat a nézeteltéréseket, amelyek veszélyeztetik a biztonságot.⁵³

A szervezet az alapítása óta rengeteg kihívással szembesült, amelyeket különböző mértékben és különböző hatékonysággal volt képes kezelni. Az orosz „különleges katonai művelet” megindulása azonban olyan kihívás elé állította az ENSZ-t, amilyenre még nem volt példa. A kihívás jellege nem csupán abból adódik, hogy Oroszország állandó tagja a Biztonsági Tanácsnak, hanem abból is, hogy nem fordult még elő olyan léptékű direkt érdekütközés

⁴⁸ Sasvári Marcell: USA: össze sem mérhetőek az orosz és az ukrán háborús bűnök. Napi.hu, 2022. 11. 22. <https://www.napi.hu/nemzetkozi-gazdasag/usa-ossze-sem-merhetőek-az-orosz-es-az-ukran-haborus-bunok.763717.html> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 05.)

⁴⁹ Singer–Brooking: i. m. 184.

⁵⁰ Baylis et al.: i. m. 481.

⁵¹ Fikrejesus Amahazion: The strong do what they can and the weak suffer what they must... Madote.com, 07. 11. 2018. <http://www.madote.com/2018/11/the-strong-do-what-they-can-and-weak.html> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 05.)

⁵² Baylis et al.: i. m. 190.

⁵³ UN official webpage. <https://www.un.org/en/our-work> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 05.)

nagyhatalmak között, amely közvetlen politikai konfrontáció mellett ennyire cselekvésre ösztönözte volna a további globális politikai szereplőket.

Az ENSZ hatékonyságát ugyan több esetben is lehet kritizálni, de a szervezet egyik talán legfontosabb szerepe, hogy biztosítja azt a fórumot, ahol a nemzetek meghallgatják egymás érdekeit, érveléseit és törekszenek a közös megoldás kialakítására és megvalósítására. Amikor azonban Szergej Lavrov orosz külügyminiszter 2022. március 1-jén elkezdte beszédét az ENSZ emberi jogok tanácskozásán, akkor több mint 100 diplomata felállt és elhagyta a termet,⁵⁴ ami bizonyos értelemben ellentmond az ENSZ alapelveinek. A feszültséget tovább növelte, hogy az ENSZ BT soros elnökségét 2023. április 1-jétől Oroszország tölti be, amit az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok „áprilisi tréfának” nevezett.⁵⁵ Az ilyen jellegű megnyilvánulások sajnálatos módon aláássák az ENSZ alapvető értékeit, és ahelyett, hogy a közelebb hoznák a feleket egy esetleges megegyezéshez, inkább jobban szétfeszítik a kanti háromszög egyik alappillérét.

Természetesen korai lenne véleményt nyilvánítani a szervezet hatékonyságáról vagy jövőjéről a konfliktus tükrében, mivel még lehet fontos szerepe a folyamat alakulásában vagy lezárásában. Kijelenthető azonban, hogy az ENSZ domináns próbatétele zajlik, melynek eredménye ki fog hatni a jelenlegi befagyott konfliktusok jövőjére.

Az ENSZ mellett a legmeghatározóbb szervezet a NATO, amely a legnagyobb elrettentő erőként szolgál olyan konfliktusok esetében, amelyek bármelyik tagországát fenyegetnék. Mégsem lehet kijelenteni, hogy a NATO-ban nincsenek jelen az orosz–ukrán háború okozta direkt vagy indirekt hatások kockázatai.

A NATO-t a tagországok szabadságának és biztonságának megőrzése érdekében hozták létre 1949-ben. A tradicionális katonai szövetségek általában egy kijelölt fenyegetés ellen vagy egy előre meghatározott kötelezettség érdekében létesülnek azzal a kitételrel, hogy közös a nemzeti érdekük és egységes a fenyegetettség érzetük.⁵⁶ A NATO szervezete folyamatos fejlődésen ment keresztül, és jelenleg 31 taggal a történelem egyik legsikeresebb katonai szövetségének van elkönnyelve.⁵⁷ Természetes, hogy az orosz „különleges katonai művelet” megkezdése óta a NATO megnevezte Oroszországot⁵⁸ mint a legfontosabb fenyegetést az euroatlanti régióra.

A Varsói Szerződés léte (1955–1991) alatti hidegháborús fenyegetés gyakorlatilag három tényezőtől adódott össze, amelyek az ideológiai, a gazdasági és a nukleáris szegmens. Az ideológiai fenyegetésben a szocializmus állt szemben a liberalizmussal, a gazdasági szegmensben pedig a kapitalizmus a kommunizmussal.⁵⁹ Mindkét fél a saját ideológia vagy gazdasági modelljének terjesztésével kívánta legyőzni a másik felet, amelyben a katonai, illetve a nukleáris erő támogató szerepet jelentett. Ebben a „hármass” fenyegetésben

⁵⁴ Dozens of diplomats walk out on Russian foreign minister's speech. Aljazeera.com, 02. 03. 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/2/dozens-of-diplomats-walk-out-on-lavrovs-un-speech> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 05.)

⁵⁵ Peter Kristof: Áprilisi tréfához hasonlította az orosz ENSZ BT-elnökséget Josep Borrell, az EU külügyi képviselője. Euronews, 07. 04. 2023. <https://hu.euronews.com/2023/04/02/aprilisi-trefahoz-hasonlitotta-az-orosz-ensz-bt-elnokseget-josep-borrell-az-eu-kulugyi-kep> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 08.)

⁵⁶ Henry Kissinger: Diplomacy. Simon and Schuster, New York, 2008, 247.

⁵⁷ NATO official webpage. <https://www.nato.int/> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 08.)

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Heimer György: Milyen háború volt a hidegháború? Egy világtörténelmi könyv margójára. Nepszava.hu, 2020. 08. 01. https://nepszava.hu/3086752_milyen-haboru-volt-a-hideghaboru-egy-vilagtortenelmi-konyv-margojara (Letöltés időpontja: 2023. 04. 08.)

a NATO-tagállamok nemzeti érdekeinek alárendelése, illetve a közös fenyegetésérzet kialakítása gyakorlatilag nem jelentett kihívást.

Napjainkban azonban az ideológiai jelleg új köntöst vett fel, amelynek keretében beszélünk vagy a Huntington-féle civilizációkról, vagy pedig a közösségi média által befolyásolt új, érzelemalapú hitvallásokról. Emellett erős határvonal húzódik egy gazdasági és egy katonai fenyegetés között, hiszen a globalizáció egyik markáns hatása az olyan szintű gazdasági egymásrautaltság a világban, hogy a fizikai jellegű biztonsági fenyegetés ellenére is a fenyegetett ország meghatározó szerepet játszik a fenyegető ország gazdaságában.

Ennek tükrében egy 31 tagot számláló mai katonai-politikai szövetségben lehetséges, hogy 31 eltérő mértékű nemzeti érdek és 31 eltérő fenyegetettségi érzet jelenik meg. Ez nem jelenti azt, hogy a NATO ne lenne sikeres szervezet, inkább azt, hogy a jelleg magában hordozza a kockázatot a megosztottság kialakulására egy lehetséges konfliktus esetén. Igaz, kijelenthető, hogy az elmúlt 32 évben nem merült fel olyan globális jellegű biztonsági kihívás, mint az orosz agresszió, amely ennyire megosztotta a nemzeti érdekeket, de sajnos ahogyan a demokráciák formálódnak, úgy a tagok elkezdtek az egyéni politikai érdekeiket előtérbe helyezni, ezáltal a Szövetség az igazi kihívásokkal még csak most kezd találkozni.

A KONFLIKTUSOK DINAMIKÁJÁNAK VÁLTOZÁSA

Felmerül a kérdés, hogy ha a haditechnikai fejlesztések ilyen léptékű változásokon mennek keresztül, akkor miért nem látunk forradalmi változásokat a hadtudományban, és miért alakult az orosz–ukrán háború jellege, illetve karaktere egyfajta első világháborús, felemészítő anyagháborúvá. A válasz valószínűleg többrétű, valamint azt sem lehet kizárni, hogy éppen ennek a változásnak az előestéjén vagyunk.

Legyen szó a haditechnikában bármilyen felforgató jellegű technikai újításról, a stratégiai elemzőknek két fontos elv alapján kell megtervezniük a műveleti koncepciójukat. Az első, hogy mi a rendelkezésre álló erőforrás, amivel a hatásokat és a célkitűzéseket el kell – vagy el lehet – érni, a másik pedig, hogy mi az a valószínűsíthető reakció, amellyel a szemben álló fél részéről számolni lehet.⁶⁰ Ez a fajta elemzés folyamatosan egy akció–reakció–ellenakció ciklus alapján fut, amelyben modellezni lehet a műveleti elgondolás megvalósíthatóságát.

A felforgató technológia – ahogyan a nevéből is adódik – valami olyan képesség meglétét jelzi, amely nem igazodik a hagyományosakhoz, ezáltal meg tud valósítani bizonyos stratégiai célokat, és újak meghatározására is alkalmas, amire eddig a korábbi rendszerek nem voltak képesek. Ezek a fenyegetések vagy képességek elsöre csábítóan hangzanak, de magukban hordozzák azt a kockázatot is, hogy kiszámíthatatlanná teszik a szemben álló fél reakcióit. Amíg a klasszikus – például gépesített jellegű – hadviselésben megbecsülhető az adott akcióra egy reakció vagy ellenakció, addig a felforgató technológia alkalmazásakor ez az elemzés nem képes működni.

A másik jelentős befolyásoló tényező az erőforrás, azaz a meglévő készletek jellege. Amennyiben felhalmozott készlet van páncélozott eszközökből, tüzérségi rendszerekből stb., akkor ezeknek az anyagoknak a megléte már determinálja azok bevetését, mivel egy konfliktus mindig képes jó okot szolgáltatni a meglévő készletek kiürítésére, illetve a minőségi csere végrehajtására.

⁶⁰ Campaign Planning Handbook. United States Army War College Department of Military Strategy, Planning, and Operations, Carlisle Barracks, Pennsylvania, Academic Year 2023, 102–113. https://warroom.armywarcollege.edu/wp-content/uploads/AY23_Campaign_Planning_Handbook.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 04. 08.)

Ezek a tények a lehetséges okok arra, hogy még egy 21. századi konfliktus is a gépesített hadviselés jellegét mutatja, mégis bizonyos támogatóeszközök jelentőségének növekedése figyelhető meg. A háború egyfajta dehumanizálása vagy távvezérlése, azaz a pusztítás minél nagyobb távolságról történő végrehajtása régóta meghatározó célja a hadviselő feleknek. Bármilyen fejlett is egy adott ország kiképzési rendszere, nem kerülhető meg, hogy az emberben alapvetően benne van a saját fajtársa elleni erőszak elvetésének alap gondolata. Az átlagos és egészséges egyed általában nem tudatos ellenállást tanúsít a másik ember megölésével szemben, önszántából nem oltja ki mások életét. A legtöbb embernek az agressziótól való félelme a lelki berendezkedés része.⁶¹

Emellett minél nagyobb a manővererők közvetlen harcbevetésének nagysága, annál nagyobb lesz a veszteség kockázata, amely könnyedén befolyásolhatja a clausewitzi háromszög akaratához fűződő jellegét.⁶² A nép támogatása meghatározó jelentőségű a háborúban, amely könnyedén változhat, ha a katonák – különösen a fiatalok – elfogadhatatlanul nagy számban esnek el a harcokban.

A tüzérség már a második világháborúban is a katonák általános veszteségeinek 75%-át okozta.⁶³ Ez a tendencia gyakorlatilag csak növekedett a tüzérségi rendszerek fejlődésével, azon belül is a hatótávolság, a pontosság és a közvetlen célfelderítés, illetve -megfigyelési képesség finomításával. A harcmező dehumanizálása a tüzérség és a drónok alkalmazásával egyrészt képes növelni a pusztítási hatékonyságot, másrészt pedig olyan morális sokkot képes okozni a szemben álló félnek, amely gátolja az erők koncentrálásának képességét, ami meghatározó feltétel a siker kifejlésénél. E sérülékenység kiküszöbölésére a koncentrált manőverek vesztek jelentőségükből, és helyettük kisebb taktikai alegységek igyekeznek feladatokat végrehajtani direkt hadműveleti szintű támogatással.

Ugyanakkor nemcsak a reguláris haderő alkalmazási jellege megy keresztül változásokon, hanem a zsoldos vagy félkatonai szervezetek jelentősége is evolúcióját éli. Egy konfliktusban a zsoldos vagy félkatonai szervezetek megjelenése korántsem számít újdonságnak, de az alkalmazás mértéke már inkább egyfajta előjele a változásnak a konfliktusok dinamikájában.

A Wagner-csoport nem csupán az ukrán fronton tevékenykedik, hanem Oroszország profittermelői és geopolitikai tevékenysége részeként Líbiában, Szudánban, Mozambikban, a Közép-afrikai Köztársaságban, Maliban és a Kongói Demokratikus Köztársaságban is.⁶⁴ Amiben jelentős eltérést lehet megfigyelni a Wagner-csoport alkalmazásában Ukrajnában, az a meghatározott feladatok nagysága, illetve a „kapott” felszerelések mennyisége és minősége. A Wagner-csoport rendelkezik harckocsikkal, repülőgépekkel, továbbá olyan konvencionális felszereléssel is, amilyen más zsoldos vagy félkatonai szervezetre eddig nem volt – legalábbis ekkora léptékben – jellemző.⁶⁵

Az ilyen jellegű csoportok alkalmazásnak legnagyobb stratégia előnye egy konfliktusban, hogy egyrészt ezekre a szervezetekre nem vagy nehezen értelmezhető a nemzetközi hadijog, másrészt pedig nem befolyásolják a clausewitzi háromszög egyik érzékeny alappillért,

⁶¹ Bregman: i. m. 81.

⁶² Clausewitz: i. m. 55–56.

⁶³ Bregman: i. m. 190.

⁶⁴ Alessandro Arduino: Wagner Group in Africa: Russia's presence on the continent increasingly relies on mercenaries. *The Conversation*, 09. 02. 2023. <https://theconversation.com/wagner-group-in-africa-russias-presence-on-the-continent-increasingly-relies-on-mercenaries-198600> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 05.)

⁶⁵ Hotaka Nakamura: Russia's new military: The rise of Prigozhin and the Wagner Group. *Middle East Institute*, 16. 12. 2022. <https://www.mei.edu/publications/russias-new-military-rise-prigozhin-and-wagner-group> (Letöltés időpontja: 2023. 03. 05.)

a lakossági akaratot. Mivel a szervezet a jellegéből adódóan nem sorozott hazafiakból áll, így a veszteségeik még magas száma sem érzékenyíti el a lakosságot, avagy nem befolyásolja az alkalmazó nemzet akaratát. Ez azonban nem vonatkoztatható a szemben álló félre, mivel a nemzetközi hadijog alapelveit képező megkülönböztetés, arányosság, emberiség, elővigyázatosság, fegyverekre vonatkozó tilalom⁶⁶ megszegésével egy zsoldos vagy félkatonai szervezet egy demokratikusabb ország esetében jelentős stratégiai hatásokat képes előidézni.

A zsoldos, illetve félkatonai szervezetek mellett a magánvállalatok (vagy személyek) direkt támogatása is formálja a konfliktusok dinamikáját. A világtörténelemben nem számítanak egyedinek az ilyen jellegű támogatások, viszont egy olyan képesség biztosítása, mint a Starlink, egyedinek mondható. Elon Musk a konfliktus kirobbanása óta több tízezer terminált szállított Ukrajnának annak érdekében, hogy biztosítsa a műholdas kommunikáció képességet az ukrán fél részére.⁶⁷ Ez már csak azért is jelentős képesség, mert az orosz elektronikai zavaróképességek nagy mértékben tudják fogni az ukrán kommunikációt, ami pedig elengedhetetlen a megfigyelők és a tüzéség között.

Bár Elon Musk 2023. február 14-én közleményt adott ki az internet korlátozásáról, mivel nem akart hozzájárulni, hogy a konfliktus eszkalálódjon, a tényleges korlátozásokról nem lehet sokat tudni. Bárhogy is, a képesség meghatározó az ukrán ellenállás szervezésében és végrehajtásában egy olyan konfliktusban, ahol nagyhatalmi érdekek ütköznek. Ennek tükrében egy ilyen kulcsfontosságú képesség biztosítása az egyik fél számára ideológiai alapon egy független üzletembertől jelentős üzenet a jövő konfliktusait illetően.

A jövő konfliktusai a jelenlegi tendencia alapján nem fogják nélkülözni azokat a külső szereplőket, akiknek/amelyeknek a ténykedése gyakorlatilag képes lehet annak kimenetelét közvetlen vagy indirekten eldönteni. Ez abból a szempontból kockázatos, hogy könnyedén képes regionális jellegű konfliktusokat globális szintre emelni.

ÖSSZEFOGLALÁS

A jelenlegi világrend, a globális gazdasági berendezkedés, illetve a társadalomfejlődésben kialakult feszültségek további kockázatot jelentenek a globális biztonságra. Akárhol is tart most az orosz–ukrán háború, az igazi forradalmi változások a hadtudományban még nem zajlottak le. Ahogyan a jelenlegi harcmezőn még nem jelent meg minden olyan felforgató technológia, amelyek fejlesztése már évek óta zajlik, úgy a további konfliktusok igazi jellege még nehezen megbecsülhető, de esély alig van arra, hogy kevésbé lesz véres. A nemzetközi jognak és a nemzetközi szervezeteknek is reagálniuk kell, hogy képesek legyenek jelenlegi formájukban teljesíteni szerepüket ebben a változó világban.

Bárhogy is alakul az orosz–ukrán háború a továbbiakban, az mindenképpen alakítani fogja a világ jelenlegi berendezkedését annak minden aspektusában. Valamint bárhogy is zárul majd a konfliktus, Clausewitz tézise valószínűleg helytálló marad, miszerint „*a háború végeredménye sohasem abszolút*”,⁶⁸ ezáltal egy szegmensben bekövetkező változás

⁶⁶ Alan Cole et al.: A művelet-végrehajtási szabályok kézikönyve. A Humanitárius Jog Nemzetközi Intézete, Sanremo, 2009, 5. <https://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/ROE-Hand-Book-Hungarian.pdf> (Letöltés időpontja: 2023. 04. 08.)

⁶⁷ Elon Musk: Azért korlátozzuk az internetet, mert nem akarunk harmadik világháborút. Mandiner.hu, 2023. 02. 14. https://mandiner.hu/cikk/20230214_elon_musk_tesla_spacex_ukrajna_oroszorszag_haboru_internet_starlink (Letöltés időpontja: 2023. 04. 08.)

⁶⁸ Clausewitz: i. m. 45.

forradalmi változásokat fog generálni másutt. Ahogyan átalakul a globális gazdasági berendezkedés, úgy fog változni az államok berendezkedése, és úgy változik majd a társadalom jellege és ideológiája is.

Nehéz lenne megjósolni, hogy melyik konfliktus fogja követni a jelenlegi orosz–ukránt, de kijelenthető, hogy Afrika megmarad érdekeltségi hadszíntérnek Kína, Oroszország és a nyugati államok között, és további forrásokat tud nyújtani leendő biztonsági kihívásokhoz, ha a jelenlegi befagyott konfliktusok melegedésének kockázata önmagában nem lenne elég.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Amahazion, Fikrejesus: *The strong do what they can and the weak suffer what they must...* Madote.com, 07. 11. 2018. <http://www.madote.com/2018/11/the-strong-do-what-they-can-and-weak.html>
- Arduino, Alessandro: *Wagner Group in Africa: Russia's presence on the continent increasingly relies on mercenaries*. The Conversation, 09. 02. 2023. <https://theconversation.com/wagner-group-in-africa-russias-presence-on-the-continent-increasingly-relies-on-mercenaries-198600>
- Baylis, John – Smith, Steve – Owens, Patricia: *Világpolitika és globalizáció*. Antall József Tudásközpont, Budapest, 2021.
- Bregman, Rutger: *Emberiség – Mégis jobbak lennénk, mint hittük?* HVG Könyvek, Budapest, 2021.
- Campaign Planning Handbook. United States Army War College Department of Military Strategy, Planning, and Operations, Carlisle Barracks, Pennsylvania, Academic Year 2023. https://warroom.armywarcollege.edu/wp-content/uploads/AY23_Campaign_Planning_Handbook.pdf
- Clausewitz, Carl von: *A háborúról*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013.
- Cole, Alan – Drew, Phillip – McLaughlin, Rob – Mandsager, Dennis: *A művelet-végrehajtási szabályok kézikönyve*. A Humanitárius Jog Nemzetközi Intézete, Sanremo, 2009. <https://iihl.org/wp-content/uploads/2017/11/ROE-Hand-Book-Hungarian.pdf>
- Devereaux, Bret: *Collections: A Trip Through Thucydides (Fear, Honor and Interest)*. Acoup.blog, 05. 12. 2019. <https://acoup.blog/2019/12/05/collections-a-trip-through-thucydides-fear-honor-and-interest/>
- Dozens of diplomats walk out on Russian foreign minister's speech. Aljazeera.com, 02. 03. 2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/2/dozens-of-diplomats-walk-out-on-lavrovs-un-speech>
- Edwards, Frederick: *Mi a humanizmus?* Ateizmus honlap. <http://www.szabadgondolkodo.hu/ateizmushonlap/edwordsh.html>
- Elon Musk: *Azért korlátozzuk az internetet, mert nem akarunk harmadik világháborút*. Mandiner.hu, 2023. 02. 14. https://mandiner.hu/cikk/20230214_elon_musk_tesla_spacex_ukrajna_oroszorszag_haboru_internet_starlink
- Faragó István: *Így teszi tönkre a magyar mezőgazdaságot az olcsó ukrán gabona*. Index.hu, 2023. 02. 18. <https://index.hu/belfold/2023/02/18/mezogazdasag-ukrajna-elelmiszerbiztonsag/>
- Filippov Gábor: *A hibrid ellenforradalom kora*. 24.hu, 2018. 07. 31. <https://24.hu/belfold/2018/07/31/filippov-gabor-a-hibrid-ellenforradalom-kora/2018>
- Fukuyama, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Heimer György: *Milyen háború volt a hidegháború? Egy világtörténelmi könyv margójára*. Nepszava.hu, 2020. 08. 01. https://nepszava.hu/3086752_milyen-haboru-volt-a-hideghaboru-egy-vilag-tortenelmi-konyv-margojara
- Hofstetter, Yvonne: *Láthatatlan háború*. Corvina Kiadó, Budapest, 2020.
- Kéfer Ádám: *Tömeges éhhálál fenyegeti Észak-Koreát*. Index.hu, 2023. 03. 04. <https://index.hu/kulfold/2023/03/04/eszak-korea-ehez-es-fegyverkezes-kim-dzsongun-del-korea/>

- Kissinger, Henry: *Diplomacy*. Simon and Schuster, New York, 2008.
- Kristof, Peter: *Áprilisi tréfához hasonlította az orosz ENSZ BT-elnökséget Josep Borrell, az EU külügyi képviselője*. Euronews, 07. 04. 2023. <https://hu.euronews.com/2023/04/02/aprilisi-trefahoz-hasonlitotta-az-orosz-ensz-bt-elnokseget-josep-borrell-az-eu-kulugyi-kep>
- Liddell Hart, B. H.: *Strategy*. Praeger, 2nd Revised edition, 1967.
- Mesquita, Bruce Bueno De – Smith, Alastair: *Diktátorok kézikönyve*. Gabo Kiadó, Törökbálint, 2014.
- Molnár Szabina – Bereznay István: *Putyin elrendelte a katonai műveletet Ukrajna területén*. Index.hu, 2022. 02. 24. <https://index.hu/kulfold/2022/02/24/putyin-katonai-muvelet-ukrajna-orosz-donbasz-donyec-luhanszk-haboru/>
- Nakamura, Hotaka: *Russia's new military: The rise of Prigozhin and the Wagner Group*. Middle East Institute, 16. 12. 2022. <https://www.mei.edu/publications/russias-new-military-rise-prigozhin-and-wagner-group>
- NATO official webpage. <https://www.nato.int/>
- Oroszország rengeteget keresett a műtrágya exportján. Mandiner.hu, 2023. 03. 23. https://makronom.mandiner.hu/cikk/20230321_oroszorszag_reneteket_keresett_a_mutragya_exportjan
- Russett, Bruce M. – Oneal, John R.: *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. W. W. Norton, New York, 2001.
- Sasvári Marcell: *USA: össze sem mérhetőek az orosz és az ukrán háborús bűnök*. Napi.hu, 2022. 11. 22. <https://www.napi.hu/nemzetkozi-gazdasag/usa-ossze-sem-merhetoek-az-orosz-es-az-ukran-haborus-bunok.763717.html>
- Singer, P. W. – Brooking, Emerson T.: *LikeWar: The weaponization of social media*. Mariner Books, New York, 2019.
- Total bilateral aid commitments to Ukraine between January 24, 2022 and January 15, 2023, by type and country or organization. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine/statista.com>
- UN official webpage. <https://www.un.org/en/our-work>
- Wallace-Wells, David: *Lakhatatlan Föld – Élet a felmelegedés után*. Animus Könyvek, Budapest, 2020.